

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

Dedicated in honor of

Jacqueline and Chaim Maltz

by their loving children Michael and Rivka Reena Maltz

מכון גבוה
ללימודי היהדות
ירושלים

Kavod and Oneg Shabbat (Unit #3)

זכור את יום השבת לקדשו

Unit #29

זכור את יום השבת לקדשו

Is one of the ten commandments, and the first one referring to our obligations on Shabbat. In this unit we will try to understand what is meant by זכור and by לקדשו, and the relationship between these two and the Kiddush we make on wine.

The Mitzvah of "זכור את יום השבת לקדשו"

שמות פרק כ פסוק ח

זכור את יום השבת לקדשו:

The Torah says we must remember (commemorate?) Shabbat and sanctify it. What kind of commemoration, and what sanctity must we add? The Midrash proposes a few options:

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ז

זכור ושמור, זכור מלפניו ושמור מלאחריו, מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקדש, משל לזאב שהוא טורד מלפניו ומלאחריו. אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן חנניה בן גרון אומר, זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת, שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת. רבי יצחק אומר, לא תהא מונה כדרך שאחרים מונין אלא תהא מונה לשם שבת

The Midrash proposes three interpretations:

1. *Tana Kama*: "Remembering" is something that happens before Shabbat. Therefore, it hints that time from Friday must be added to Shabbat. This relates to what we have learned in unit #27.
2. Elazar Ben Chananya: Preparation for Shabbat happens all week long. Whenever we have an opportunity to prepare something for Shabbat, we must seize it.
3. Rabbi Yitzhak: We count the days up to Shabbat. That's how we make Shabbat the goal, or the axis that defines the rest of the week.

All three seem to agree that the remembering happens before Shabbat.

Shamai defines the relationship between זכור – remember, and שמור:

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כ פסוק ח

שמאי הזקן אומר: זכרה – עד שלא תבוא, ושמרה – משתבוא. אמרו עליו על שמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זו מתוך פיו לקח חפץ טוב אמר זה לשבת כלי חדש אומר זה לשבת

זכור Is done until Shabbat begins. Once Shabbat begins, we are commanded to protect Shabbat's sanctity – שמור. The Ramban explains the importance of Shabbat always being on our minds:

רמב"ן שמות פרק כ פסוק ח

ועל דרך הפשט אמרו (במכילתא כאן) שהיא מצוה שזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר (להלן לא יג) כי אות היא ביני וביניכם. וזה עיקר גדול באמונת האל

Shabbat is meant to remind us that Hashem created the world. Therefore, says the Ramban, that's something that needs to be on our minds constantly, not only on Shabbat.

Another Midrash tells us that זכור must be done on Shabbat as well:

ילקוט שמעוני תורה פרשת בחקותי רמז תרעא

זכור את יום השבת לקדשו, יכול בלבד, כשהוא אומר שמור את יום השבת, הרי שמירת הלב אמורה, הא אינו אומר זכור את יום, אלא להיות שונה בפיד

IT seems that זכור has two aspects: remembering Shabbat all week long, and commemorating Shabbat, which connects to the directive לקדשו – we need to do an act of commemoration which sanctifies Shabbat. The Ramban expresses the connection between these two:

רמב"ן שמות פרק כ פסוק ה

לרבותינו עוד בו מדרש ממלת לקדשו, שנקדשהו בזכרון, כענין וקדשתם את שנת החמשים שנה (ויקרא כה י), שהוא טעון קדוש ב"ד לומר ביובל מקודש מקודש, אף כאן צוה שזכור את יום השבת בקדשנו אותו

The Ramban is saying that we need to create, or add, sanctity to Shabbat through these actions. Rav Lichtenstein elaborates:

קדושת אביב (סיכומי שיעורים של הרא"ל ליכטנשטיין, ראש ישיבת הר עציון) שער א' "קידוש" עמוד 106

מעצם ההשוואה שעורך הרמב"ן בין השבת ליובל עולה כי הקידוש מקדש את השבת. אין הקידוש אך ורק אמירת דברי שבח ותיאור של הקדושה הקיימת זה מכבר, אלא הקידוש – כשמו כן הוא – מעשה של יצירה, אשר על ידו השבת מתקדשת והולכת. אף על פי שהשבת קביעה וקיימת מלמעלה, מכל מקום, בני אדם שוכני חומר מקדשים אותה מלמטה, באמצעות הקידוש. מוסיפים הם קדושה על קדושתה ... אף על גבי קדושה קיימת ניתן, וצריך, להטביע קדושה נוספת, מגוון אחר; אף אם אותה קדושה קמאית באה מלמעלה

The Place of the Wine in The Mitzvah

The last Midrash says that we must sanctify Shabbat "with our mouths". The Gemara says:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קו עמוד א

תנו רבנן: זכור את יום השבת לקדשו - זוכרהו על היין

Is the wine an essential part of Kiddush?

ספר המכריע (לבעל ה'התוספות רי"ד') סימן עא

גרסינן בפרק ערבי פסחים תנו רבנן זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו וכו'. מכאן למדנו שקידוש היום הוא מן התורה ... אבל האי דקתני על היין נראה לי דלאו מן התורה הוא אלא מדרבנן

The Ri"d says that saying the Kiddush is *de'oraita*, but saying it over wine is *de'rabanana*.

The Gemara seems to imply that the obligation of drinking Kiddush wine is *de'oraita*:

תלמוד בבלי מסכת נזיר דף ג עמוד ב

כתיב: מיין ושכר יזיר! ההוא מיבעי ליה: לאסור יין מצוה כיון הרשות. מאי היא, קדושתא ואבדלתא? הרי מושבע ועומד עליו מהר סיני!

The Nazir is not allowed to drink any grape derivative. The Gemara says that the pasuk is repetitive in order to suggest inclusion of wine that we are obligated to drink. The Gemara then asks – but is the obligation to drink the wine not precede the current vow, since that was vowed at mt. Sinai? As the Commentator explains:¹

המפרש על מסכת נזיר דף ג עמוד ב

לאסור יין מצוה כיון הרשות מאי היא קדושתא ואבדלתא - מי חייל עליה איסור נזירות?

¹ In the standard Shas, Rashi's interpretation is printed alongside the Gemara. We are missing his commentary on certain massechtot. Nazir is one of them. We are uncertain which interpretation is the one we have for that tractate. He is commonly referred to as המפרש – the commentator.

והרי מושבע ועומד עליו מהר סיני הוא - דכתיב זכור את יום השבת לקדשו זוכרהו על היין ... וקיימא לן דנשבע לבטל את המצוה פטור, דלא אתיא שבועה ומבטלה מצוה

The Gemara seems to imply that Kiddush wine is *de'oraita* twice: when the Gemara says that the Torah added words to a pasuk to include Torah-mandated wine, this means that the Torah is aware of this mandate before Chazal ever had an opportunity to affect the Torah. Second: the Gemara responds – but isn't there a Torah obligation, from mt. Sinai?

Rabenu Tam explains the Gemara differently:

ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן סב

טעו הקדמונים בפירוש של שמועה. אלא הכי פירושה – יין מצוה מאי היא, קידוש והבדלה?, ורבייה קרא לאסור. ופריך – מאי איצטריך קרא לאסור, הרי מושבע מהר סיני הוא, וכי מושבע מהר סיני אקידוש ואהבדלה דרבנן?! מי איצטריך למיסר דרבנן?!

Rabenu Tam explains that the Gemara's last line is rhetorical. It is saying – what wine can you be referring to, Kiddush wine? Is there such a Torah mandate? Implying that obviously there is no such Torah-level obligation.

The Commentator accepts that the wine is Torah mandated. Rabenu Tam and the Rid say that there is no such Torah requirement.

The Gemara elsewhere indicates that Chazal are the ones who mandated Kiddush:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לג עמוד א

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות

As opposed to the Gemara that implies that Kiddush is *de'oraita*!

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כ עמוד ב

אמר רב אדא בר אהבה: נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה. - אמאי? מצות עשה שהזמן גרמא הוא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות! - אמר אביי: מדרבנן. - אמר ליה רבא: והא דבר תורה קאמר! ועוד, כל מצות עשה נחייבנהו מדרבנן! - אלא אמר רבא: אמר קרא זכור ושומר - כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, והני נשי, הואיל ואיתנהו בשמירה - איתנהו בזכירה

Rav Ada Bar Ahava says that women have a *de'oraita* obligation to have Kiddush! The Gemara tries to work out how this fits the rule that women are not obligated to keep time-bound mitzvot, but does not question the very idea that Kiddush itself is *de'oraita*!

The Rashba explains:

שו"ת הרשב"א חלק ד סימן רצה

עוד שאלת: קידוש היום, משמע בפרק אין עומדין (ל"ג ע"א), דהוי מתקנת אנשי כנסת הגדולה. ובפרק מי שמתו (כ ע"ב), חזינן דהוי מדאורייתא. וחזינן דמדאורייתא, לקדשו ולומר: שבת היום; כעין קידוש היוכל. ואנשי כנה"ג תקינו לה ברכה, ונוסח.

The person who sent the question proposes that the Torah requires us to make Kiddush. Chazal took care of the details: the precise wording of the recitations, etc.

The RAshba concurs, and adds that the wine is also an addition Chazal added to Torah-requirement:

תשובה: איברא, קידוש היום מדאורייתא, כמו שמפורש בפרק מי שמתו (דף כ:). ולא נחלק אדם בדבר זה. וההיא דפרק אין עומדין (שם): א"ר חייא ברבי אבא א"ר יוחנן: אנשי כנסת הגדולה, תקנו להם לישראל, ברכות ותפלות קדושות והבדלות. על כרחין, לאו עיקרן של דברים ממש קאמר ... עיקרן דבר תורה. ונוסח ברכות, ומקומן, מתקנת אנשי כנה"ג ... וכן קידוש היום, לזכור אותו בכניסתו, כעין שבח וקילוס, כענין מאמר (שבת דף קיט): רבי חנינא שהיה אומר: נצא ונקבל פני שבת מלכתא כו'. והיה מקלס ואומר: בואי כלה, בואי כלה, וכיוצא בזה, בקריאת פסוקי קדושת השבת, בקריאת: ויכולו, או: ושמרו בני ישראל את השבת, וכיוצא באלו. וכל אחד ואחד אומר, כפי שיזומן לו מענייני שבחו, וקדושתו, והזכרת קדושתו, ובעל פה, ובלא שום נקיטת חפץ: לא כוסו, ולא פתו.

באו הם, ותקנו לכל נוסח אחד, במקום סעודה, ובחפץ. ותקנו שיזכירו קדושתו על היין, לפי שאין אומרים שירה אלא על היין. ותקנו להזכירו בתפלה, וקבעו לו ברכה רביעית ... ומה שאמרו: זכרהו על היין; מדבריהם הוא

What other options are there? The Rashba says: we can recite other verses, use other liturgy, etc., but Chazal mandated the specific recitation and the use of a beverage.

How does the Rashba explain the Sugia in Nazir cited earlier? The way Rabenu Tam did:

ומה שאמרו שם, בפ"ק דנזיר: אילימא קדושה ואבדלתא, מושבע ועומד מהר סיני הוא, כבר כתב ר"ת ז"ל דהכי גרסינן: וכי מושבע ועומד מהר סיני הוא

The Gemara (Shabbat 23b) says that if one can only afford either Chanukah candles or Kiddush wine, it is preferable to buy Chanukah candles. The Ran asks: but isn't the Kiddush wine *de'oraita*?

חידושי הר"ן מסכת שבת דף כג עמוד ב

בתר דבעיא הדר פשטה – נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא. ואם תאמר והיכי דחינן קידוש היום דאורייתא משום נר ביתו ונר חנוכה? י"ל דלא דחינן ליה, דהא אפשר לקדושי אריפתא (על פת), אלא דאי לאו משום שלום ביתו ופרסומי ניסא מצוה מן המובחר טפי אדחמרא כדאמרין זוכרהו על היין בכניסתו.

The Ran refers us to the Gemara (Pesachim 106b) that says that if one does not have wine for Kiddush, they can use the Challah instead.

❖ הרחבות – האם להלכה מותר למי שמעדיף פת לקדש על הפת ולא על היין?

The Rashba says that this Gemara proves that wine is not *de'oraita*. If it was, it would trump the Chanukah candles, that are clearly *de'rabanan*.

שו"ת הרשב"א חלק ד סימן רצה

ותדע לך (שיוצאים ידי חובת קידוש מדאורייתא בתפילה וכדו'), דהא כי חביבא ליה ריפתא. מקדש אריפתא. ואלו היתה זכירתו על היין דבר תורה, משום חביבותא היכי מבטלינן ליה לכוס ונר ביתו, לקידוש היום, דאמרין (שבת כ"ג ע"ב) נר ביתו עדיף, אמאי? והיכי אתי נר ביתו, ודחי ליה לעשה דיין קידוש היום?

What does the Ran think? On the one hand, the Ran says that Kiddush wine is *de'oraita*, and never rescinds that statement! On the other hand, the proposal to use bread instead of wine means that, at most, a food or drink must be used for Kiddush. But it cannot be said that one must use specifically wine for Kiddush!

The Rambam rules:

רמב"ם הלכות שבת פרק כט הלכה א

מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר 'זכור את יום השבת לקדשו', כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה.

הלכה ו

מדברי סופרים לקדש על היין ולהבדיל על היין

הלכה ז

כיצד הוא עושה לוקח כוס שהוא מחזיק רביעית או יתר ומדיחו מבפנים ושוטפו מבחוץ וממלאהו יין ואוחזו בימינו ומגביהו מן הקרקע טפח או יתר ולא יסייע בשמאל, ומברך על הגפן ואחר כך מקדש, ומנהג פשוט בכל ישראל לקרות בתחלה פרשת ויכלו ואחר כך מברך על היין ואחר כך מקדש ושותה מלוא לוגמיו ומשקה לכל בני חבורה ואח"כ נוטל ידיו ומברך המוציא ואוכל

The Rambam's opinion seems clear: the Torah requires us to make Kiddush. Chazal mandated the use of wine.

In summary:

The Torah says we must remember (or commemorate) Shabbat and sanctify it. The Midrash proposes three interpretations, that all occur before Shabbat: *Tana Kama*: time from Friday must be added to Shabbat. Elazar Ben Chananya: Preparation for Shabbat happens all week long. Whenever we have an

opportunity to prepare something for Shabbat, we must seize it. Rabbi Yitzhak: We count the days up to Shabbat, thus making Shabbat the goal, or the axis that defines the rest of the week. – שמור This connects to Shammai's interpretation, who says remembering is done during the week, and keeping, is done on Shabbat itself.

The Ramban explains that Shabbat is meant to remind us that Hashem created the world. Therefore, Shabbat must be on our minds constantly, not only on Shabbat.

. On Shabbat, לקדשו must be done on Shabbat as well, in the context of זכור The Yalkut Shimoni tells us the commemoration and sanctification must happen. The Ramban explains that we need to create, or add, sanctity to Shabbat through these actions. Rav Lichtenstein expresses the enormity of the human ability and expectation to add to the sanctity of Shabbat, that is done by making Kiddush.

The Place of the Wine in The Mitzvah

The Gemara (Nazir 3b) seems to imply that the obligation of drinking Kiddush wine is *de'oraita*. The commentator seems to accept this opinion. Most Rishonim (Ri"d, Rabenu Tam, Rashba) say that Kiddush is *de'oraita*, but it can be done in many ways, not necessarily on wine. The Rashba gives the example of making Kiddush on Challah, and says that Kiddush can also be done by saying a verse prayer or song: any way that sanctifies Shabbat. The Rambam concurs: the Torah requires us to make Kiddush. Chazal mandated the use of wine.

We will now go deeper into the relationship between the *de'oraita* and *de'rabanan* levels.

The relationship between the *de'oraita* and *de'rabanan*-level obligations

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לג עמוד ב

קידוש – אף על גב דמקדש בצלותא (בתפילה), מקדש אכסא (על הכוס)

The Gemara says that despite the fact that we make Kiddush in davening, we are required to make it on the cup (of wine) as well.

This statement can be interpreted in two ways:

1. Despite the fact that the Torah requirement is met through davening, Chazal require us to recite Kiddush again.
2. Despite our reciting Kiddush in davening, this does not fulfil the Mitzvah, since Chazal instituted Kiddush on a cup.

We will refine our understanding by seeing the interplay with a couple of Sugiot.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קו עמוד א

זכור את יום השבת לקדשו - זכרהו על היין בכניסתו

The Tur understands that this implies that Kiddush should be made as close to the beginning of Shabbat as possible (presumably this depends on whether we read the Gemara as saying "at the beginning" or "as Shabbat begins"):

טור אורח חיים הלכות שבת סימן רעא

וכשיבא לביתו ימהר לאכול מיד דתניא זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו

Must we rush from shul to make Kiddush as early as possible (against the age-old tradition of schmoozing after davening)? The Rema of Pano explains why this rush is unnecessary:

שו"ת הרמ"ע מפאנו סימן ב

ולפי דרכנו למדנו מנהגן של רוב ישראל משנים קדמוניות שלא להיות נדחפים אל ביתם בשבת לסעודת הלילה תכף אחר תפלת הערב אלא כל אחד לפי עונג שלו, והנח להם לישראל שבני נביאים הם ... דיין ודאי דרבנן הוא ומצות זכירה שהיא דאורייתא קימנוה בתפלה בכניסתו דוקא דחתמינן בה מקדש השבת

Since we davened, and recited the blessing: *מקדש השבת*, the *de'oraita*-level requirement has been fulfilled. Chazal require us to make Kiddush again, but that is no longer quite as urgent.

The Magen Avraham concurs:

מגן אברהם סימן רע"א ס"ק א

וני"ל דמדאורייתא בקידוש שאמר בתפילה סגי, דקרא כתיב 'זכור את יום השבת', והרי זכר אותו, וקידוש במקום סעודה רבנן תקנוהו

As does the Mishna Berurah. But he points out the importance of making sure people are not left hungry due to excessive schmoozing:

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רע"א סעיף א

מ"מ נראה דהיכא דיש בזה משום שלום בית או שיש לו בביתו משרתים או שאר אורחים ובפרט אורח עני לא יאחר בכל גווני דכיון דהם מוטלים עליו לא יוכל לעכבם

These Poskim seem to interpret the Gemara like the first suggestion: we fulfill the *de'oraita* obligation in davening, and are yet required to make Kiddush again to fulfill Chazal's obligation to make Kiddush on wine.

This affected an interesting dilemma:

As we saw, women are required to make Kiddush as well as men:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רע"א סעיף ב

נשים חייבות בקידוש אף על פי שהוא מצות עשה שהזמן גרמא, משום דאיתקש זכור (שמות כ, ח) לשמור (דברים ה, יב) והני נשי, הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה, ומוציאות את האנשים הואיל וחייבות מן התורה כמותם

In many families the husband goes to shul, and the wife stays home with the little children. So in effect, the husband fulfilled his obligation to make Kiddush, and the wife did not. Can the man make Kiddush for his wife, if she is obligated and he is not?

דגול מרבבה על מגן אברהם סימן רע"א ס"ק ב

ואמנם מה שאני מסתפק, אפילו באיש המקדש ומוציא אשתו ובני ביתו, אם הנשים לא התפללו ערבית, והאיש כבר התפלל ערבית, אם כן האיש אינו מחייב מן התורה, והנשים שלא התפללו – חייבות מן התורה, אם יוצאות בשמיעתן מן האיש?

He answers:

האנשים שקיבלו ערבות בהר גריזים והר עיבל, נתערבו גם בעד הנשים, אם כן שפיר מוציא האיש את האישה, אף שכבר יצא

Indeed, the man was already *yotze* Kiddush in shul, and his wife was not. But he has an obligation to help any who haven't fulfilled their obligations. This allows him to make Kiddush for his wife.

❖ **הרחבות** – 'כל ישראל ערבים זה לזה' – האמנם?

Rabbi Akiva Eiger suggests a different answer:

רבי עקיבא איגר אורח חיים סימן רע"א (על מג"א ס"ק א)

לכאורה לאו דוקא תפלה אלא דכל שמזכיר שבת ואומר 'שבתא טבתא' גם כן יוצא, דמכל מקום הזכיר שבת

As the Rashba said, on the *de'oraita* level we can fulfill the obligation by saying anything that presents the sanctity of Shabbat. So also if the woman did not daven, she has probably mentioned Shabbat otherwise, thus, on the *de'oraita* level, she fulfilled this obligation just as much as her husband has. We assumed that the husband's fulfillment was more complete since he recited the specific way Chazal laid out for us. But the discussion is on the *de'oraita* level. So Chazal's specifications are immaterial!

(On a side, they say that Rav Mordechai Eliyahu used to say "Shabbat Shalom" to people who are probably not keeping Shabbat, that way when they answer they will be fulfilling the *de'oraita*-level obligation of making Kiddush!).

The Pri Megadim disagrees:

פרי מגדים אורח חיים פתיחה כוללת חלק ג אות ח

נקיטנא מהני מילי מעלייתא דכתיבנא הוא כך – כל מילי דרבנן אמרו במצות עשה שצריך לעשות כך, אם הזיד ולא עשה כן – אף מן התורה לא יצא (ובאונס יצא). ויצא לנו הדין כך – הדמיון: מי שהתפלל תפלת חיי בשבת, והזכיר שבת, דיצא מן התורה ידי קידוש, מכל מקום הואיל וחז"ל אסמכהו אקרא על הכוס יין, וקידוש במקום סעודה דווקא, אם כן אף מן התורה לא יצא. ואם שמע אחר כך מקטן שהגיע לחינוך – לא יצא

The Pri Megadim says that once Chazal added Kiddush on wine, we may not fulfill our *de'oraita* obligation without it! So when we daven in shul, despite our saying the specific blessing Chazal issued for the sanctity of Shabbat, we do not fulfill the Mitzvah of Kiddush until we recite it again, with the cup of wine, as Chazal told us we must do.

Therefore, the Dagul Mi'revava's question is incorrect. The husband does not fulfill the Mitzvah by davening in shul!

Another ramification of this disagreement is whether an underage child can make Kiddush for older people. If they all davened, and now only have a *de'rabanan* level obligation, he should be able to. That's the Nodah Be'Yehuda's opinion. The Pri Megadim disagrees: the adult still has the full *de'oraita* requirement!

The Chatam Sofer suggests a different approach:

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן טו

כל אדם רוצה לצאת ידי חובתו כתיקון חכמים ... ומהאי טעמא נמי פשוט דקידוש היום שלנו על היין דאורייתא, וספיקו להחמיר, אף על גב דמן התורה לא בעי יין ולא מקום סעודה, ויצא ידי חובתו ב'מקדש השבת' שבתפלת שמונה עשרה, מכל מקום כל אדם רוצה לצאת ידי חובתו כתיקון חכמים על היין ובמקום סעודה

It isn't that one cannot fulfill the obligation by davening. Rather, we all CHOOSE not to fulfill it, since we prefer to fulfill it in a more ideal setting. According to the Pri Megadim, Chazal invalidated our Kiddush in davening. According to the Chatam Sofer, WE choose to hold off on fulfilling our obligation. The Mishnah Berurah concurs:

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רע"א ס"ק ב

אין מדרך העולם לכוון לצאת את המצוות עשה ד'זכור' בתפלה, כיוון שיש לו יין או פת ויכול לקדש עליהן אחר כך בברכה כדין, וטוב יותר שיצא אז המצוות עשה דאורייתא משיצא עתה ויהיה בלא כוס ושלא במקום סעודה

❖ הרחבות – הזכרת 'זכר ליציאת מצרים' בקידוש שבתפילה

This leads to an interesting perspective. On the one hand, the Chatam Sofer is right about our intentions. We want to fulfill our Mitzvot in the most ideal way possible. On the other hand, does that mean that we are purposely invalidating the Mitzvah in our actions?

The Shelah says it is best to refer to Shabbat as much as possible, in order to fulfill the Mitzvah of זכור as many times as possible:

של"ה מסכת שבת פרק נר מצוה אות ט

אדם המבקר לחבירו בשבת שחרית, לא יאמר לו כדרך שאומר בחול 'צפרא טבא', רק יאמר לו 'שבת שלום' או 'שבת טוב', לקיים (שמות כ, ח) 'זכור את יום השבת לקדשו'

So when we daven on Shabbat evening, when we greet each other, are we erasing the possible Mitzvah inherent in that act, in order to fulfill the Mitzvah better. by making Kiddush on wine?

פסקי תשובות הערות סימן רע"א הערה 30

מדין תורה חובה אין עליו, כי כבר קדשו בתפילה (ורק מדברי חכמים עדיין החובה לקדשו על הכוס ובסעודה), מכל מקום מצווה קיומית איכא מן התורה בכל פעם שמקדשו (דודאי לא גרע מימות החול, דכשזכר לקדש את יום השבת מקיים מצות עשה דזכור את יום השבת לקדשו) ... וכעין תפילין שיוצא האדם ידי חובתו בהנחתו פעם אחת, וכשמניחו שוב מקיים שוב מצוות עשה מן התורה, הגם שאין חובה עליו להניחו ... כן הוא מצוות 'זכור את יום השבת לקדשו' ... והשתא דאתינן להכא, שוב אפשר לומר דאעפ"י שאדם מכוון מסתמא לצאת את חובתו בשעת הקידוש על הכוס, מ"מ גם כשמקדשו בתפילה מקיים מ"ע מן התורה

The Piskei Tshuvot proposes an astonishing option: we can be doing the Mitzvah many times, before or after the time we choose to fulfill the Mitzvah! Both sides are surprising: we normally assume that once a Mitzvah is done, it cannot be done again. Here he presents a few examples in which a Mitzvah can be done several times after the fulfillment. Before, in a way, is more surprising: here we must intend on NOT fulfilling the obligation, and yet do the Mitzvah!

In summary:

The Gemara (Brachot 33b) says that despite the fact that we make Kiddush in davening, we are required to make it on the cup (of wine) as well.

This statement can be interpreted in two ways:

1. Despite the fact that the Torah requirement is met through davening, Chazal require us to recite Kiddush again.
2. Despite our reciting Kiddush in davening, this does not fulfill the Mitzvah, since Chazal instituted Kiddush on a cup.

We learned two Sugiot that related to this:

a. Rushing to make Kiddush

The Tur says that we must rush to make Kiddush, as the Gemara (Pessachim 106a) says that commemoration should be done as it begins.

The Rema of Pano says that since we already fulfill the *de'oraita* obligation through prayer, we need not rush home. Magen Avraham and Mishna Berurah concur, though the latter points out the importance of not keeping the guests hungry!

b. Women who do not daven Maariv

The Nodah Be'Yehuda raises the following dilemma: In many families the husband goes to shul, and the wife stays home with the little children. So in effect, the husband fulfilled his obligation to make Kiddush, and the wife did not. Can the man make Kiddush for his wife, if she is obligated and he is not?

He answered that he has an obligation to help any who haven't fulfilled their obligations. This allows him to make Kiddush for his wife.

Rabbi Akiva Eiger suggests differently, that the woman fulfilled her Torah-level obligation as well, by saying "Good Shabbos", or any other attention she gave Shabbat.

The Pri Megadim fundamentally disagrees. He says that once Chazal mandated Kiddush on wine, we may not fulfill our *de'oraita* obligation without it! So when we daven in shul, despite our saying the specific blessing Chazal issued for the sanctity of Shabbat, we do not fulfill the Mitzvah of Kiddush until we recite it again, with the cup of wine, as Chazal told us we must do. So the husband did not fulfill his Mitzvah, and the question was simply incorrect.

The Chatam Sofer disagrees and says that WE choose to hold off on fulfilling our obligation. The Mishnah Berurah concurs.

More briefly:

Nodah Be'Yehuda: We fulfill the Torah level obligation in davening, but can still *motzi* others (often the person making Kiddush will already have done the Mitzvah, and helps the others attending fulfill their obligation).

RAE: Just as we fulfill the Mitzvah in davening, so too others fulfill the Mitzvah by saying "Shabbat Shalom" and the like (the Kiddush we make on wine is most often done by and for those who fulfilled their Torah-level obligation already).

Pri Megadim: Once Chazal mandated Kiddush on wine, we cannot fulfill our Torah-level obligation in any other way.

Chatam Sofer: We choose to not fulfill our obligation until we make Kiddush properly on wine.

The Shlah says that there is still a Mitzvah to mention Shabbat as much as possible. Piskei Tshuvot says that before or after making Kiddush on the wine, we are still doing a Mitzvah act by mentioning Shabbat.

קידושא רבה

Is the morning Kiddush a Mitzvah?

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קו עמוד א

זכור את יום השבת לקדשו - זוכרהו על היין בכניסתו. אין לי אלא בלילה, ביום מנין - תלמוד לומר זכור את יום השבת

The Gemara says that Kiddush must be done during the day as well as in the evening.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רפט סעיף א

יהיה שלחנו ערוך ומטה מוצעת יפה ומפה פרוסה כמו בסעודת הלילה, ויברך על היין בורא פרי הגפן, והוא נקרא קידושא רבא

The Gemara is based on a Pasuk. So Rishonim infer that the Kiddush is *de'oraita*.

ספר תשב"ץ קטן (לתלמיד המהר"ם מרוטנברג) סימן תקסג

מהר"ם ז"ל התענה בסוף ימיו שני ימים טובים של ראש השנה, וקידש לבני ביתו קידושא רבה, מטעם שהקידוש הוי דאורייתא

According to what we've learned previously, this position is hard to accept. Presumably once the Mitzvah was fulfilled, there is no new Mitzvah in the morning. On the other hand, as we learned, every such mention of Shabbat would be a Mitzvah, even if we are not required to do so. Indeed most Rishonim disagree:

השגת הראב"ד על הרמב"ם הלכות שבת פרק כט הלכה ו

כבר נתקדש היום בכניסתו על היין ... וכשדרשו (פסחים קו) 'אין לי אלא בלילה, ביום מנין?' אסמכתא היא, דעיקר קידושא בלילה כתיב, מדכתיב 'את יום' ולא כתיב 'ביום'

Why then was the morning Kiddush mandated by Chazal?

חידושי הר"ן מסכת פסחים דף קו עמוד א

'אין לי אלא בלילה, ביום מנין? תלמוד לומר: "את יום". משמע לי דהך דרשא אסמכתא בעלמא היא, דאי קדושא דיממא מדאורייתא, היכי לא אמרינן אלא 'בורא פרי הגפן' ותו לא, והרי ברכה זו ברכת הנהנין היא ולא מעין קדוש! אלא קידושא דאורייתא – דליליא הוא, דהוי בכניסתו. אלא -
א. משום דכבוד יום עדיף מכבוד לילה ראו חכמים לעשות ביום זכר לקידוש, דהיינו 'בורא פרי הגפן' ותו לא, שהוא התחלת קידוש של לילה;
ב. ועוד, שלפי שאין אומרים שירה אלא על היין, כיון שמברכים על היין בתחלה שלא כדרך שאר סעודות, הוי כעין שירה ושבח לקדושתו של יום

The Ran's first answer is that the obligation of כבוד – honoring Shabbat, is greater in the day. So Chazal instituted a way of honoring Shabbat.

The second answer is that this isn't really "Kiddush" at all. It's a blessing on wine, as is appropriate to be made in Shabbat's honor. That looks like Kiddush, but is not really Kiddush, similar to the Maharam's opinion:

מהר"ם חלאווה מסכת פסחים דף קו עמוד א

אין זה קידוש ממש, שכבר נתקדש היום פעם אחת, ולא מצינו לקדוש בית דין ללילה וליום! אלא שהחכמים תקנו לקבוע סעודתו על היין, ומסמכי ליה אקרא, אבל מדרבנן הוא

"קידושא רבה"

So, is this Kiddush so great? The Kabbalists explain that it is!

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות קפב) הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור, ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה, וזהו מאמר החכמים (ב"ק לב ב) שאומרים בערב שבת באי כלה באי כלה, באו ונצא לקראת שבת מלכה כלה, ויקראו לברכת היום קדושה רבא (פסחים קו א) שהוא הקדוש הגדול, ותבין זה

This seems to fit the Maharam, who says that the day Kiddush is *de'oraita*.

Most Rishonim disagree:

רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף מסכת פסחים (לפי דפי הש"ס) גמרא דף קו עמוד א

זכרהו על היין, שיקדשו עליו קידושה רבה וקרינן ליה קידושה רבה משום כבוד שבת, אף על גב דליכא תוספת דברים אלא בורא פרי הגפן לבדו

Rabenu Yehonatan says that the "Raba" refers to the great Mitzvah of honoring Shabbat, but isn't really "Kiddush.

The Ran is more extreme:

קידושי הרי"ף מסכת פסחים דף קו עמוד א

וקראוהו קדושה רבא לכנוי לפי שאינו עיקר כקדוש של לילה וזוטר שיעוריה כדקרי' לסמיא סגי נהור

The Ran says that it isn't inherently great. Quite the contrary. We call it the great Kiddush since it would be rude to say what it actually is.

Why would we require another Kiddush, once we've accepted Shabbat and added to its sanctity in the evening? Rav Lichtenstein explains:

קדושת אביב שער א "קידוש" עמוד 115

מכיוון שהשבת מורכבת משתי חטיבות זמן שונות, הלילה והיום, נצרכות שתיהן לקידוש, ולכן מקדשים בלילה, וחוזרים ומקדשים ביום. ברם, אפשר להציע שסיפור דברים וזכירת שבח שייכים במיוחד למעבר שבין חול לקודש, ולכניסת היום הקדוש. לכן די להם שייאמרו פעם אחת כהצהרה. ממילא עיקר הקידוש מן התורה הוא בלילה, משום שהצהרה זו נאמרת כתגובה לכניסת השבת, בזמן המעבר וחילופי הזמנים

רבנות –
סימן רס"א רס"ז

Summary

The Torah says we must remember (or commemorate) Shabbat and sanctify it. The Midrash proposes three interpretations, that all occur before Shabbat: *Tana Kama*: time from Friday must be added to Shabbat. Elazar Ben Chananya: Preparation for Shabbat happens all week long. Whenever we have an opportunity to prepare something for Shabbat, we must seize it. Rabbi Yitzhak: We count the days up to Shabbat, thus making Shabbat the goal, or the axis that defines the rest of the week.

– This connects to Shammai's interpretation, who says remembering is done during the week, and keeping, is done on Shabbat itself.

The Ramban explains that Shabbat is meant to remind us that Hashem created the world. Therefore, Shabbat must be on our minds constantly, not only on Shabbat.

. On Shabbat, לקדשו must be done on Shabbat as well, in the context of זכור The Yalkut Shimoni tells us the commemoration and sanctification must happen. The Ramban explains that we need to create, or add, sanctity to Shabbat through these actions. Rav Lichtenstein expresses the enormity of the human ability and expectation to add to the sanctity of Shabbat, that is done by making Kiddush.

The Place of the Wine in The Mitzvah

The Gemara (Nazir 3b) seems to imply that the obligation of drinking Kiddush wine is *de'oraita*. The commentator seems to accept this opinion. Most Rishonim (Ri"d, Rabenu Tam, Rashba) say that Kiddush is *de'oraita*, but it can be done in many ways, not necessarily on wine. The Rashba gives the

example of making Kiddush on Challah, and says that Kiddush can also be done by saying a verse prayer or song: any way that sanctifies Shabbat. The Rambam concurs: the Torah requires us to make Kiddush. Chazal mandated the use of wine.

The relationship between the *de'oraita* and *de'rabanan*

The Gemara (Brachot 33b) says that despite the fact that we make Kiddush in davening, we are required to make it on the cup (of wine) as well.

This statement can be interpreted in two ways:

3. Despite the fact that the Torah requirement is met through davening, Chazal require us to recite Kiddush again.
4. Despite our reciting Kiddush in davening, this does not fulfil the Mitzvah, since Chazal instituted Kiddush on a cup.

We learned two Sugiot that related to this:

c. Rushing to make Kiddush

The Tur says that we must rush to make Kiddush, as the Gemara (Pessachim 106a) says that commemoration should be done as it begins.

The Rema of Pano says that since we already fulfill the *de'oraita* obligation through prayer, we need not rush home. Magen Avraham and Mishna Berurah concur, though the latter points out the importance of not keeping the guests hungry!

d. Women who do not daven Maariv

The Nodah Be'Yehuda raises the following dilemma: In many families the husband goes to shul, and the wife stays home with the little children. So in effect, the husband fulfilled his obligation to make Kiddush, and the wife did not. Can the man make Kiddush for his wife, if she is obligated and he is not?

He answered that he has an obligation to help any who haven't fulfilled their obligations. This allows him to make Kiddush for his wife.

Rabbi Akiva Eiger suggests differently, that the woman fulfilled her Torah-level obligation as well, by saying "Good Shabbos", or any other attention she gave Shabbat.

The Pri Megadim fundamentally disagrees. He says that once Chazal mandated Kiddush on wine, we may not fulfill our *de'oraita* obligation without it! So when we daven in shul, despite our saying the specific blessing Chazal issued for the sanctity of Shabbat, we do not fulfill the Mitzvah of Kiddush until we recite it again, with the cup of wine, as Chazal told us we must do. So the husband did not fulfill his Mitzvah, and the question was simply incorrect.

The Chatam Sofer disagrees and says that WE choose to hold off on fulfilling our obligation. The Mishnah Berurah concurs.

More briefly:

Nodah Be'Yehuda: We fulfill the Torah level obligation in davening, but can still *motzi* others (often the person making Kiddush will already have done the Mitzvah, and helps the others attending fulfill their obligation).

RAE: Just as we fulfill the Mitzvah in davening, so too others fulfill the Mitzvah by saying "Shabbat Shalom" and the like (the Kiddush we make on wine is most often done by and for those who fulfilled their Torah-level obligation already).

Pri Megadim: Once Chazal mandated Kiddush on wine, we cannot fulfill out Torah-level obligation in any other way.

Chatam Sofer: We choose to not fulfill our obligation until we make Kiddush properly on wine.

The Shlah says that there is still a Mitzvah to mention Shabbat as much as possible. Piskei Tshuvot says that before or after making Kiddush on the wine, we are still doing a Mitzvah act by mentioning Shabbat.

קידושא רבה

The Gemara (Pessachim 106a) cites a pasuk as proof that Kiddush must be made in the morning as well. The Maharam infers from this that the morning Kiddush is *de'oraita* as well. This seems to fit the Kabbalistic understanding of the morning Kiddush, that says that it is a greater sanctifier of Shabbat. Rav Lichtenstein continues this point and says that the evening Kiddush creates a great difference, going from the weekday to Shabbat, but the utmost sanctity occurs in the morning. The Raavad says that it is not Torah mandated. The Ran proposes two explanations of the essence of the morning Kiddush: either it is like a shadow, or mirror, of the evening Kiddush, or possibly not Kiddush at all, but only done like Kiddush. Either way, he says that the morning Kiddush is called "the greater one" to avoid naming its true nature.

In this unit we learned about the Mitzvah of Kiddush. In the following one we will learn about its details.